

ETIKA VĚDY V ČESKÉ REPUBLICE

Od historických kořenů k současné bioetice

FILOSOFIA – nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR vydalo nedávno jako 319. publikaci kolektivní monografii *Etika vědy v České republice: od historických kořenů k současné bioetice. Práce s vročením 2010 se ke čtenářům dostala s malým zpožděním v dubnu tohoto roku. Téma etiky, uvedené do vědeckého zkoumání již ve starověku Aristotelem, se mezi filozofy v českém kontextu neteší právě výslovné pozornosti.*

Práce, které by měly přímo v názvu téma etiky nebo se touto otázkou jako ústřední zabývaly, nejsou u nás příliš četné. O to více je třeba uvítat novou publikaci, která se nejen věnuje stále aktuálnějšími otázkám etiky vědy (i etiky ve vědě), ale činí tak na základě filosofického východiska i zamyšlení nad dosavadním vývojem a výsledky této problematiky u nás. A především tak činí v široké mezinárodní spolupráci s přírodovědci a lékaři, a pokud jde o otázky bioetiky, jimž autoři právem věnují ústřední pozornost, jsou podrobně reflektována i teologická stanoviska k nim.

Kniha vznikala postupně jako součást řešení grantu Grantové agentury Akademie věd ČR a pod redakčním vedením dr. Wendy Drozenové z Filosofického ústavu se na ní v rozdílném rozsahu podílelo mnoho odborníků z různých pracovišť AV ČR i vysokých škol. Jmenovitě dr. Jana Dlouhá, Bc. Marie Dlouhá, prof. Josef Dolista, prof. Jaroslav Drobník, dr. Adolf Filáček, prof. Vasil Gluchman, dr. Vlastimil Hála, doc. Jindřich Halama, prof. Anna Hogenová, dr. Tomáš Kučera, dr. Jiří Kučírek, dr. Ivana Macháčková, prof. Jan Blahoslav Lášek, dr. Petr Machleidt, doc. Jan Payne, MUDr. Dagmar Pohunková, dr. Martin Pokorný, prof. Josef Syka a dr. Kamila Veverková.

Úvodních šest kapitol je věnováno historickým kořenům české etiky vědy. Její zdroje autoři právem nacházejí v 19. století u Bernarda Bolzana a potom především u Tomáše G. Masaryka. V práci je poukázáno na to, že u Masaryka lze nalézt základ obou hlavních větví českého myšlení ve vztahu k vědě – pozitivistického i „antipozitivistického“. Český pozitivismus ve vztahu k vědě je zkoumán na přístupu Františka Krejčího a Josefa Tvrdeho. Zvláštní pozornost autoři věnují etice vědy v díle Emanuela Rádl, který na Masaryka v mnohém navázal. Jako významný představitel experimentální biologie, autor práce o dějinách novověkých biologických teorií, profesor filosofie na Přírodovědecké fakultě UK a také křesťanský myslitel měl výborné předpoklady

k práci v této oblasti. Jeho přínos je vskutku výstižně prezentován. Fenomenologický přístup k etice vědy je také určitým způsobem poznamenán Masarykovým odkazem už v díle zakladatele fenomenologie, Masarykova osobního přítele a prostějovského rodáka Edmunda Husserla, který byl i filosofickým učitelem Jana Patočky. Husserlova ne zcela dokončená práce o krizi evropských věd, která vznikla na základě jeho pražských přednášek z roku 1935 iniciovaných mj. J. Patočkou, zdůraznila v našem i evropském myšlenkovém vývoji radikální „sebeujasnění“, k němuž má být lidstvo přivedeno. Smysl celku je vždy etický, jen dobro může ospravedlňovat jakoukoli činnost člověka. Sám Patočka upozornil, že věda potřebuje odpovědnost – společnost, která neuzná a zásadně nemá v úmyslu uznat vědu jako morální instanci objektivitu, je v nebezpečí. Princip objektivitu je však princip morální.

Podnětná kapitola je věnována etice vědy u nás v době, kdy se po roce 1948 marxismus-leninismus stal na čtyřicet let vládnoucí ideologií. Prohlašoval se za vědecký světový názor a činil si ambice být jedinou vědou o zákonitostech přírody, společnosti a lidského poznání, zatímco všechny ostatní myšlenkové proudy byly označeny za „buržoazní“, „nevědecké“, „reakční“ apod. Důsledky tohoto pojetí byly ve vědě katastrofální; vedly k rozsáhlým represím ve vědeckých komunitách včetně těch nejtragičtějších, vytvářely podmínky pro vznik monopolů ve vědě, omezovaly vědeckou činnost jak z hlediska programů, tak osob a vědeckých týmů a dotýkaly se ve větší či menší míře všech vědních disciplín, z nichž některé byly přímo a v celku odmítány jako buržoazní pavědy (genetika, sociologie, kybernetika, teorie řízení a další). Teprve postupně a někdy se značnými potížemi se vytvářely podmínky pro určité odtabuizování některých z nich. Poručnickování marxistické ideologie postupně sláblo alespoň v přírodovědných oborech, ale ve společenskovědních

disciplínách, zejména filosofii, přetrvával tuhý tlak s výjimkou konce 60. let prakticky až do listopadu 1989. Závěrečná kapitola této části knihy představuje zamyšlení nad etickými otázkami, které přineslo sblížení mezi oblastmi vědy a techniky ve 20. století. Poukazuje jak na počátky sociálně-filosofických a kulturně-politických úvah na toto téma (práce J. Fleischnera z roku 1916 i reakce K. Čapka na ni), tak na souvislosti ve své době velice populární kolektivní práce *Civilizace na rozcestí*, která vznikla a byla opakovaně publikována na konci 60. let v kontextu snah tehdejšího reformního marxismu, třebaže její hlavní autor Radovan Richta poté patřil k hlavním představitelům normalizačního směru ve filosofii.

Další oddíl knihy je věnován problematice bioetiky: otvírá jej kapitola, kterou pro tento účel připravil prof. Josef Syka. Zabývá se současným výzkumem a problémy bioetiky, která nabývá stále aktuálnějšího či přímo mimořádného významu. V evropském kontextu zdůrazňuje význam křesťanské či židovsko-křesťanské tradice, již je v knize věnován zvláštní oddíl, ale také podotýká, že zásadní rozdíly nepanují ani na jiných kontinentech, třebaže i v Evropě v souvislosti se schvalováním Úmluvy o lidských právech a biomedicíně panují rozdílné přístupy. Autor správně vyzdvihuje, že k rozvoji bioetiky přispěly zejména otázky spojené s *in vitro* fertilizací, klonováním a využitím lidských embryonálních buněk, o nichž se dosud hojně diskutuje. Podává přehled dosavadního výzkumu na tomto poli a upozorňuje i na otázky spojené s výzkumem lidského mozku, jehož studiem se zabývá neuroetika. Kapitola uzavírá stručné konstatování, že bioetika se stala součástí moderní vědy a v tomto směru byla např. uznána i jako postgraduální obor na Univerzitě Karlově.

Rovněž další kapitoly jsou dílem lékařských nebo přírodovědných odborníků. Zabývají se institucionalizací etiky lékařského výzkumu, jejími paradoxy, etickými otázkami transplantací a genových manipulací u nás. I v těchto částech autoři soustředí velké množství podnětných problémů, které konkrétní výzkum přináší. Jsou to např. otázky výzkumu nových léků a jejich testování, definice okamžiku smrti, přijímání geneticky modifikovaných

organismů a mikroorganismů, genové manipulace u lidí. Oddíl uzavírá kapitola o „zelených biotechnologiích“ prof. Jaroslava Drobníka, jež se věnuje problémům zemědělství současnosti.

Zvláštní oddíl knihy patří již zmíněnému posuzování bioetických problémů v náboženském diskurzu. Postupně je věnována pozornost přístupu k tomuto tématu v judaismu, v katolické a v evangelické teologii. Autoři sborníku se spojili i s příslušnými teology a podali soustavný přehled stanovisek k aktuálním otázkám podle příslušných dokumentů. Vlastně předkládají určité soustavné vylíčení vztahu jednotlivých náboženských zaměření k vědě vůbec a k jejím nejnovějším výzkumům.

Poslední oddíl publikace se zaměřuje na praktické financování vědy jako hodnotové volby. V závěru se správně poukazuje, že v rozvinutých zemích Evropy i světa se klade důraz na inovační efekty a sociální relevanci výzkumu, přičemž dochází k prorůstání a překrývání vědních, ekonomických a politických zřetelů ve vědní politice. Přitom lze ve společnosti pozorovat rostoucí zájem o problémy duchovního, filosofického, kulturního a etického rázu, které souvisejí s vyšším oceněním váhy kulturních a mravních hodnot a lidských dimenzí ve všech oblastech života.

Jako dodatek knihu uzavírá stručná kapitola o etice bioetiky, věnovaná lidské důstojnosti v současné bioetice. Její autor, prof. Vasil Gluchman, hledá odpověď na základní otázku jak žít, abychom žili morálně, jaké jsou naše povinnosti vůči jiným lidem, jak mohu jako člen společnosti přispět ke společnému dobru či veřejnému zájmu. Její zodpovězení nachází právě v současné bioetice.

Knihu doprovází důkladná bibliografie. Lze konstatovat, že uvedený výzkum, který spojil humanitně, přírodovědně i medicínsky orientované vědce na prozkoumání nových otázek etiky vědy a bioetiky, je mimořádně zdařilým počinem, jenž shrnuje mnoho nových poznatků a bude velmi užitečný pro čtenáře i pro každý další, podobně zaměřený vědecký výzkum. ■

VILÉM HEROLD,
Filosofický ústav AV ČR, v. v. i.

Kolektivní monografii Etika vědy v České republice: od historických kořenů k současné bioetice vydalo v roce 2010 Nakladatelství FILOSOFIA.